

Olaf KÜHNE

University of Applied Sciences Weihenstephan-Triesdorf
Freising, Germany
e-mail: olaf.kuehne@hswt.de

MATERIALNY I KONSTRUKTYWISTYCZNY WYMIAR KRAJOBRAZU. W POSZUKIWANIU INTEGRACJI

MATERIAL AND CONSTRUCTIVIST DIMENSION TO THE LANDSCAPE. IN SEARCH OF INTEGRATION

Słowa kluczowe: konstruktywizm, krajobraz, konstruktywizm społeczny, społeczeństwo, przestrzeń
Key words: *constructivism, landscape, social constructivism, society, space*

Streszczenie

Powyższy artykuł¹ jest wkładem w konstruktywistyczne badanie krajobrazu. Inaczej niż w esencjalistycznej, czy pozytywistycznej tradycji krajobrazu przypisuje się tu konstrukcji społecznej i indywidualnej fundamentalne znaczenie w postrzeganiu krajobrazu. W koncepcji tej krajobraz nie jest bytem materialnym, tylko powstaje przez zestawienie obiektów materialnych wewnątrz świadomości odbiorcy, na podstawie społecznych wzorców interpretacji i oceny. Analitycznie można tu wyróżnić cztery płaszczyzny konstrukcji: płaszczyznę społeczną, (jako krajobraz społeczny), płaszczyznę indywidualną, (jako krajobraz społeczny aktualizowany indywidualnie), przestrzeń fizyczną (substrat materialny), jak również przyswojony krajobraz fizyczny („angeeignete physische Landschaft”), a więc te materialne obiekty, które zostały użyte do konstrukcji krajobrazu. Za pomocą tego modelu można przeanalizować pytania o to: jak człowiek konstruuje krajobraz? Na podstawie jakich społecznych wzorców interpretacji i oceny?

Abstract

The present article provides a contribution to constructivist Landscape Research. In contrast to essentialist or positivist landscaping tradition social and individual constructions are given constitutive significance in the considering of landscape. Therefore landscape is not a material object, but it is created internally consciousness by the synopsis of material objects on the basis of social interpretation and evaluation patterns. Analytically four levels of construction can be identified: The societal level (as social landscape), the individual level (as individually updated social landscape), the physical space (material substrate) and the appropriated physical landscape, so those material objects that are used for the construction of landscape. This model allows analyzing how a person due to which social interpretation and evaluation patterns in which manner constructs landscape.

¹ Artykuł jest napisany specyficznym, trudnym w odbiorze językiem, co wynika z faktu tłumaczenia z języka niemieckiego. Redakcja nie zdecydowała się jednak na daleką ingerencję w stylistykę tekstu, gdyż mogło to spowodować utratę zaplanowanego i wyrażonego przez autora sensu artykułu. Dla polskiego Czytelnika, tekst może stanowić oprócz wyzwania naukowego (metodologicznego) także wyzwanie językowe (przyp. red. U. Myga-Piątek)

WPROWADZENIE

Pierwsze rozumienia („Ansätze”) dotyczące nauk o przestrzeni sięgają lat 50. XX w. (jak u Hoskinsa, 2006 [1956]) pojmują krajobraz nie jako obiekt fizyczny, tylko jako związek znaczeniowy. Intensywniejsze badania nad konstrukcją społeczną krajobrazu prowadzono od lat 80. XX w. (Cosgrove, 1988; Greider, Garkovich, 1994), a zintensyfikowanie dyskusji nastąpiło w pierwszej dekadzie XXI w. (np. Kühne, 2006, 2008; 2013; Chilla, 2007; Gailing, 2008, 2012; Wojtkiewicz, Heiland, 2012).

Konstruktywistyczne rozumienie krajobrazu różni się znacznie od tradycyjnego jego pojmowania – esencjalistycznego i pozytywistycznego. Esencjalistyczne rozumienie wychodzi z założenia jakoby postrzegana powierzchnia ziemi była wyrazem „istoty” („Wesen”) krajobrazu, który rozwijał się przez długie okresy czasu poprzez wzajemne oddziaływanie natury i kultury. Pozytywistyczne pojęcie krajobrazu postrzega natomiast krajobraz, jako obiekt („Gegenstand”), który można by zrozumieć za pomocą metod empirycznych.

Podjęcie konstruktywistyczne zakłada natomiast jakoby krajobraz był produktem wyobrażeń indywidualnych i społecznych. Konstruktywistyczne tworzenie teorii dało wiele różnych perspektyw, które rozpatrują różne aspekty konstrukcji świata. Radykalny konstruktywizm w tradycji N. Luhmanna (np. 1986) skupia komunikację (tu o krajobrazie) w i pomiędzy częściowymi systemami społecznymi. Komunikację, która rozwija teorię dyskursu, w jaki sposób interpretacje krajobrazu są rozpatrywane dyskursywnie i jak zyskują one dyskursywny charakter wiążący.²

Poniższy artykuł podejmuje rozumienie konstruktywistyczno-społeczne, koncentruje się na procesach powstawania i rozprzestrzeniania się interpretacji w społeczeństwie, w tym przypadku krajobrazu. W przeciwieństwie do innych ujęć konstruktywistycznych, w rozumieniu konstruktywistyczno-społecznym przypisuje się obiektom materialnym bardzo duże znaczenie, co sprawia, że ta perspektywa w szczególny sposób nadaje się do odzwierciedlania krajobrazowego, jako wzajemnego oddziaływania pomiędzy społeczeństwem, indywidualum i przestrzenią fizyczną.

Poniższy artykuł zajmuje się w pierwszej kolejności ogólnym zarysem teorii konstruktywizmu społecznego, następnie omawia istotne mechanizmy społecznej konstrukcji krajobrazu i dołącza do nich prezentację koncepcji czterech płaszczyzn krajobrazu. We wnioskach rozważa możliwości i granice konstruktywistyczno-społecznego rozumienia krajobrazu.

² W nawiązaniu do E. Laclau i C. Mouffe (1985); do tematu krajobraz patrz F. Weber, (2015), konstruktywistyczno-społeczna socjologia wiedzy – H. Nowotny (1995); Latour (1996); K. Knorr Cetina (2002); w kontekście krajobrazu O. Kühne (2008) i konstruktywizmu społecznego – P. Berger, T. Luckmann, (1966); A. Schütz, (1971 1962); A. Schütz, T. Luckmann, 2003, 1975]; w kontekście krajobrazu np. T. Greider, L. Garkovich, (1994); O. Kühn (2006; 2013).

OGÓLNY ZARYS KONSTRUKTYWIZMU SPOŁECZNEGO

Konstrukttywizm można filozoficznie powiązać z nominalizmem. I tak nominalizm wychodzi z założenia, że pojęcia nie wykazują własnej rzeczywistości, a są jedynie abstrakcjami stworzonymi przez ludzi. W tym sensie konstrukttywizm społeczny przedstawia naukowo-społeczną operacjonalizację nominalizmu, którego głównym założeniem jest fakt, że nasza wiedza o świecie (i nas samych) nie może być obiektywna, ponieważ wiedza jest powiązana z postrzeganiem. A łączenie wrażeń zmysłowych w ogólny obraz jest rezultatem „bardzo skomplikowanego procesu interpretacyjnego, w którym teraźniejsze postrzegania wchodzą w związek z wcześniejszymi postrzeganiami” (Schütz, 1971 [1962]; 123-124) (Berger, Luckmann, 1966). Tak, więc na każde postrzeganie w formie abstrakcji wpływ ma dotychczasowa wiedza o świecie (Schütz, 1971). Oznacza to, że „coś takiego, jak czyste i proste fakty nigdzie” (Schütz, 1971 [1962]: 5) nie istnieją. Wszystko, co nam się wydaje faktem, zostało zinterpretowane i stypizowane już na tle społecznie przekazanych abstrakcji. Przeważająca część zasobów wiedzy normalnego dorosłego człowieka nie została przy tym „zdobyta bezpośrednio, lecz „wyuczona”” (Schütz, Luckmann, 2003 [1975]: 332). Taka konstrukcja świata, zbudowana na przekazanej społecznie wiedzy dotychczasowej oznacza „nie międzynarodowe działanie, lecz przekazany społecznie przed-świadomy proces” (Kloock, Spahr, 2007:56).

Z perspektywy konstruktywistyczno-społecznej ‚obiekty’ („Dinge”) mają główne znaczenie dla działania ludzi. ‚Obiekty’ nie są interpretowane i typizowane przez ludzi tylko na podstawie zdobytej wiedzy dotychczasowej, ludzie działają ‚obiettami’ na podstawie znaczeń [...], które te obiekty dla nich mają” (Blumer, 1973: 81). Przy czym, jako ‚obiekty’ można ująć wszystko, „co człowiek był w stanie w swoim świecie postrzec – obiekty fizyczne („physische Gegenstände”), jak drzewa lub krzesła, innych ludzi, jak przyjaciół lub wrogów; instytucje, jak szkoła lub rząd; ideały przewodnie, jak indywidualna niezależność czy szczerłość; działania innych osób, jak ich rozkazy czy życzenia; i takie sytuacje, które napotykają indywidualum w jego codziennym życiu” (Blumer, 1973: 81). Znaczenia ‚obiettów’ nie są dla człowieka stabilne, lecz rewizyjne: „znaczenia [są] stosowane i zmieniane w procesie interpretacji, którego osoba używa zajmując się napotkanymi przez nią obiectami” (Blumer, 1973:81). Przy czym znaczenie obiectów nie jest jednoznaczne, a już na pewno nie jest ‚cechą’ („Eigenschaft”) ‚obiettów’ („Dingen”) czy ich ‚istoty’ („Wesen”). Znaczenie ‚obiettów’ jest często dla różnych osób różne; pomiędzy znaczeniami powstają konkurencje. Ma to swoje oddziaływanie na perspektywę badań konstruktywistyczno-społecznych: bada ona pytanie nie tylko o to, jakie ‚obiekty’ człowiek poznaje, w jaki sposób tworzy związki pomiędzy ‚obiectami’, jak i w oparciu, o jaką podstawę społeczną, jak je ocenia, lecz także pytanie o to, „jakie rzeczywiste interpretacje uzyskują społeczny charakter wiążący” (Kneer, 2009: 5). Ostatecznie oznacza to, że perspektywa badań konstruktywistyczno-społecznych bada wszystko, „co my rozumiemy, jako oczywiste pojmowanie świata, łącznie z nami samymi” (Burr, 2005: 2-3). Krajobraz możemy rozumieć, jako taką (pozorną) oczywistość.

SPOŁECZNA KONSTRUKCJA KRAJOBRAZU

Jak już nadmieniono we wprowadzeniu, w konstruktywistyczno-społecznych badaniach krajobrazu, krajobraz jest rozumiany, jako konstrukcja społeczna. W zasadzie „konstruktywistyczno-społeczne badania krajobrazu badają i wyjaśniają, co ludzie myślą, gdy mówią ‚krajobraz’ ” (Haber, 2001: 20).

Lucius Buckhard (2006 [1991]: 82) charakteryzuje konstrukcję krajobrazu, jako „sposób („Triak”) naszego postrzegania, który umożliwia łączenie w jeden obraz obiektów heterogenicznych a wykluczenie innych”. Fakt, że możemy stosować ten ‚trik’, nie jest rezultatem fenomenologicznego indywidualnego przyswojenia („Aneignung”) naszego otoczenia lecz bazuje na przekazie społecznym. Ten społeczny „przekaz jest z reguły instrukcją do selekcji, a więc wyfiltrowania wrażeń” (Burckhardt, 2006: 257), tzn. selekcjonujemy obiekty, które później łączymy w krajobraz. W rozumieniu estetycznym może to dotyczyć pojedynczego kwiatu, który nie staje się częścią krajobrazu, jako pojedynczy obiekt niematerialny tylko, jako złożenie ‚łaka kwiatów’.

Selekcja obiektów i ich łączenie w krajobraz ma – według D. Ipsena (2006) – trzy ważne komponenty: kognitywny, estetyczny, i emocjonalny. Kognitywny zawiera ‚wiedzę’ o krajobrazie, np. o specyficznych formach uprawy ziemi, aspekt estetyczny obejmuje interpretację, czy krajobraz został opisany ładnie czy brzydko, a element emocjonalny ma związek duchowy, jak np. w formie więzi z ojczyzną. Która z tych płaszczyzn dominuje, może się zupełnie różnić (patrz Kühne, 2008; Kühne, Spellerberg, 2010). U planisty, który ma akademickie wykształcenie związane z krajobrazem, dominuje kognitywne podejście do krajobrazu. Osoby, które wyrosły w danej przestrzeni skłaniają się raczej ku emocjonalnemu podejściu. Osoby, które szukają swojego miejsca zamieszkania na przedmieściach, skłaniają się ku stereotypowym wyobrażeniom ‚pięknego’ krajobrazu (porównaj także Hunzicker, 2010).

Na podstawie społecznej więzi struktur krajobrazu, znaczący wpływ na konstrukcję tego krajobrazu mają różne podstawy kulturowe (Bruns, 2013). Te same obiekty materialne mogą być połączone i ocenione w różny sposób jako krajobraz. Pojęcie niemieckie - *landschaft* - jest bardzo przedmiotowe („gegenständlich”), w angielskim *landscape* ujmuje się bardziej estetycznie, podczas gdy krajobraz w języku polskim odnosi się mocno do postrzeganego podmiotu (Drexler, 2013; Hernik, Dixon-Gough, 2013). W języku chińskim, to co my rozumiemy pod pojęciem ‚krajobraz’ nie da się tradycyjnie ująć jednym słowem, tylko w sposób bardzo zróżnicowany: I tak *shanshui* opisuje topos gatunku sztuki malarstwa krajobrazu, *fenjing* miejsce, „które odpowiada estetycznym ideałom shanshui” (Küchler, Wang, 2009: 206) a *fengtu* „ściśle korelacje pomiędzy krajem i ludźmi w specyficznym miejscu” (Küchler, Wang, 2009: 207-208).

Z powyższych rozważań wynika, że krajobraz z perspektywy konstruktywistyczno-społecznej jest selekcją i połączeniem obiektów materialnych na podstawie wzorców interpretacji i oceny. Jednak krajobraz ukazuje się nam (także w nauce), jako obiekt. Można go rozumieć, jako rezultat naszej (zachodniej) socjalizacji. W procesie

socjalizacji uczymy się, dopuszczamy nieświadomy przebieg procesów ulokowanych przed syntezą krajobrazu, tak, więc „ukazuje ona nam (krajobraz; Anm. O.K.) nie, jako konstrukcję społeczną, tylko, jako rzeczywistość” (Ipsen, 2006: 31). Formułując to bardziej abstrakcyjnie oznacza to, że krajobrazy „ w mniejszy lub większy sposób stają się odrębnymi przestrzennie jednościami, które są tworzone na podstawie wyników łączenia przez ontologizację i reifikację” (Gailing, 2012: 3). Ontologizacja oznacza, że przestrzenie lub krajobrazy są rozumiane niezależnie od obserwatora, a zatem także pojmowane jako nie podlegający negocjacji ‚objektywny‘ obiekt. Reifikacja oznacza, że: „warunki abstrakcyjne są traktowane, jako materialne” (Gailing, 2012: 149). Nie oznacza to niczego innego, jak to, że krajobraz jest wynikiem abstrakcyjnego procesu składającego się z różnych obiektów, na podstawie społecznych konwencji, lecz zestawionych w taki sposób jakby był on obiektywnie podanym obiektem. W jakim wzajemnym stosunku znajdują się obiekty indywidualne, społeczne i materialne przyjrzymy się dalej.

CZTERY PŁASZCZYZNY KRAJOBRAZU – ROZUMIENIE KONSTRUKTYWISTYCZNO-SPOŁECZNE

Jak przedstawiono powyżej, komponenty, które umożliwiają nam nazwanie zbioru obiektów materialnych ‚krajobrazem‘, wskazują różne płaszczyzny: osoby działającej, społecznego zasobu wiedzy o krajobrazie, ale także ‚rzeczy‘ („Dinge”), czy materialnych obiektów. By związki pomiędzy tymi płaszczyznami uczynić analitycznie zrozumiałymi, O. Kühne rozwinął (2006, 2006, 2013) koncepcję czterech płaszczyzn krajobrazu.

W tej koncepcji odwołuje się do przemyśleń Pierra Bourdieu, Karla Poppera i Martiny Löw. P. Bourdieu (1991) rozwinął trzy teorie przestrzeni: przestrzeń społeczną, którą należy rozumieć jako metaforę społeczeństwa, w którym odbywa się walka o status i pozycje społeczne. O przestrzeni fizycznej P. Bourdieu mówi wtedy, gdy „umyślnie pomija się fakt, że przestrzeń jest zamieszkała i przyswojona, np. w geografii fizycznej” (Funken, Löw, 2002: 85). Przyswojona przestrzeń fizyczna cechuje się tym, że wpisują się w nią społeczne stosunki (i tak ogrodzenie symbolizuje selektywne prawo dostępu). Ponadto O. Kühne odwołuje się do hipotezy – trzech – światów K. Poppera (1973, porównaj też Hard, 1987). Stosownie można tu odróżnić świat 1 – świat fizyczny, od świata 2 – świata indywidualnego postrzegania i świadomości oraz od świata 3 – świata o treściach duchowych i kulturowych. Trzeci teoretyczny punkt odniesienia przedstawia koncepcję M. Löw (2001) o relacyjnym (przy) porządkowaniu obiektów. Zgodnie z nią przestrzeń powstaje, – jako czasowo przestrzenny układ obiektów – „zależnie od systemu odniesienia obserwatora” (Löw, 2001: 34; wyróżnienia w oryginale). Z tymi trzema teoretycznymi odniesieniami można wyróżnić cztery płaszczyzny krajobrazu.

1. Krajobraz społeczny. Można go opisać jako konstruktywno-społeczny wymiar krajobrazu. Jest on tym samym, „społecznie zdefiniowanym obiektem i zbiorem znaków” (Hard, 1987: 227) częścią świata 3 za K. Popperem (1973). Krajobraz społeczny należy rozumieć, jako estetyzowane, zdefiniowane społecznie połączenie relacjonalnie – przestrzennie uporządkowanych obiektów i symboli. Krajobraz społeczny zawiera to, co w określonych społeczeństwach i jego częściach, każdorazowo należy rozumieć jako krajobraz. Przykładem są wyżej opisane różnice kulturowe w konstrukcji krajobrazu.
2. Aktualizowany indywidualnie krajobraz społeczny. Krajobraz ten odznacza się indywidualnym podejściem do tematu krajobrazu na podstawie wyobrażeń społecznych o krajobrazie. Krajobraz ten jest częścią świata 2 w myśl K. Poppera (1973). Indywidualnie aktualizowany krajobraz społeczny jest z jednej strony nacechowany indywidualnymi wzorcami interpretacji, preferencjami, uczuciami i zasobami wiedzy. Z drugiej strony, krajobraz ten transcenduje jednak także ku krajobrazowi społecznemu, ponieważ przedstawia on substrat wyjściowy indywidualnej cechy odniesienia do krajobrazu (porównaj de Certeau, 1988). Indywidualnie aktualizowany krajobraz społeczny wykazuje wymiar symboliczny, estetyczny, emocjonalny, kognitywny, jak również wymiar interpretacji i oceny według stanu faktycznego i docelowego (porównaj Ipsen, 2002; Kühne, 2006).
3. Przestrzeń fizyczna. Daje się określić ogólnie, jako relacjonalno–przestrzenny układ obiektów, krajobraz niezależny od społecznej czy indywidualnej obserwacji. Przestrzeń fizyczna, jako substrat materialno-fizyczny reprezentuje świat 1.
4. Przynajmniej krajobraz fizyczny. Obejmuje on te obiekty przestrzeni fizycznej, którymi posłużono się w konstrukcji krajobrazu społecznego i jego indywidualnej aktualizacji. Jest on – w myśl K. Poppera (1973) – częścią świata 1. Daje się on opisać, „jako w dużej mierze niestabilne” (Mrass, 1981: 29) następstwo i skutek uboczny działania społecznego – zarówno na płaszczyźnie manifestacji fizycznych działania społecznego, jak również na płaszczyźnie krajobrazu społecznego – jako „współistnienie długo- i krótkoterminowych, ukrytych i manifestacyjnych rozwojów” (Békési, 2007: 23). Oznacza to, że przynajmniej krajobraz fizyczny jest niestabilny z dwóch względów. W płaszczyźnie obiektów materialnych, które wskutek rozwoju społecznego podlegają nowemu porządkowi (np. wskutek uprzemysłowienia, a dziś także rozbudowy obiektów służących wykorzystaniu energii odnawialnej), ale także na płaszczyźnie konstrukcji indywidualnych i społecznych, które są zupełnie zmienne (Kühne, 2006; Olwig, 2009). Tak na przykład w Niemczech, do lat 70. XX w. zakłady produkcji przemysłu ciężkiego uchodziły za ‚brzydkie‘, dziś uznaje się je za ‚wzniosłe‘ i są obiektem turystyki przemysłowej (np. Hauser, 2001; Kühne, 2006).

Dla przyswojonego krajobrazu fizycznego konstruktywnym nie jest immanentne odniesienie do płaszczyzny obiektu, jak to podpowiada pozytywistyczne pojęcie krajobrazu, czy leżąca u podstaw topografii „istota” („Wesen”), jak to implikuje esencjalistyczne rozumienie, lecz o wiele bardziej dedukcja o indywidualnie aktualizowanym krajobrazie społecznym. Treści krajobrazu społecznego muszą być uczone, jako znaki systemu w trakcie socjalizacji, by później mogły być poddane indywidualnej aktualizacji, przez co przekazane zostają mechanizmy selekcji obiektów z przestrzeni fizycznej i synteza w przyswojony krajobraz fizyczny.

WNIOSKI – MOŻLIWOŚCI I GRANICE ROZUMIENIA KRAJOBRAZU KONSTRUKTYWISTYCZNO-SPOŁECZNEGO

Istotny potencjał takiej perspektywy konstruktywistyczno-społecznej polega na tym, że krajobraz jest rozumiany, jako pojęcie względne, które może być rozpatrywane z różnej perspektywy i może być bardzo różnie ujmowane. Perspektywa konstruktywistyczno-społeczna oznacza przede wszystkim również, że nie ma żadnego „prawdziwego” krajobrazu, który przedstawia niezależną od obserwatora „rzeczywistość”. Nie istnieje „obiektywna rzeczywistość” (krajobraz), na podstawie, którego mogłoby być ustanowione intersubiektywne wiążące określenie, wartości krajobrazu. Wartości są rezultatami dyskursywnych negocjacji pomiędzy różnymi interesami społecznymi, a nie cechą obiektu lub konstelacji obiektów. Ogólniej mówiąc, oznacza to, że z perspektywy konstruktywistyczno-społecznej nie ma żadnej „rzeczy w sobie” tylko interpretacje „rzeczy” („Ding”) w zależności od produkowanych i przekazywanych społecznie interpretacji.

Pod tym względem jasne jest, dlaczego krajobraz – na płaszczyźnie obiektu – nie może być definiowany, jako obiekt. Jest on abstrakcją obserwacji obiektów materialnych na podstawie konwencji społecznych. Za pomocą koncepcji można analitycznie łatwiej zrozumieć stosunki i odniesienia pomiędzy płaszczyznami. I tak z perspektywy konstruktywistyczno-społecznej nasuwają się specyficzne pytania: jakimi obiektami materialnymi posługujemy się w konstrukcji krajobrazów społecznych? Na podstawie, jakich wpływów społecznych (np. przynależność społeczna) różne przestrzenie fizyczne są interpretowane jako krajobraz społeczny? Na podstawie, jakich procesów społecznych powstają konwencje społeczne konstrukcji i oceny krajobrazu? Jak procesy te są społecznie legitymizowane? Jak w społeczeństwie są przekazywane jednostkom wyobrażenia krajobrazowo-społeczne w procesie socjalizacji? Jak jest reprodukowany krajobraz społeczny z krajobrazu aktualizowanego w sposób indywidualny? Kto więc może, w jakim kontekście, jak mówić o krajobrazie, nie musząc się obawiać utraty społecznego uznania? Z tych pytań wynika ściśle powiązanie pomiędzy badaniem krajobrazu konstruktywistyczno-społecznego, a pytaniami o społeczny podział władzy.

W obliczu generalnych pytań badawczych perspektywy konstruktywistyczno-społecznej jasne jest także, na jakie pytania nie można (i też nie chce się) odpowiedzieć: Jaką „wartość obiektywną” mają krajobrazy? Jak „krajobrazy” można od siebie

jednoznacznie odgraniczyć? Jaka, istotę/tożsamość („Wesen”) ma krajobraz? Jakie wnosi on usługi ekosystemowe? Te pytania z kolei są interesujące w meta-perspektywie: na podstawie jakich procesów społecznych wierzymy, jakoby przyswojone („angeeignete”) krajobrazy fizyczne miały ‚wartość obiektywną’? Jak, na podstawie, jakich konwencji społecznych oddzielone są od siebie przyswojone krajobrazy fizyczne? Jak dochodzi do tego, że przyswojonym krajobrazom fizycznym przypisywana jest, istota/tożsamość („Wesen”) ? W skutek jakich immanentnych naukowych procesów koncepcja ‚usług ekosystemowych’ mogłaby zyskać pragmatyczne znaczenie?

Jednak, jeśli z perspektywy konstruktywistyczno-społecznej nie ma bezpośrednich odpowiedzi na pytanie – jak przestrzenie fizyczne powinny być planistycznie zmienione lub utrzymane – to jaką wartość ma ono dla planowania? Rozumienie konstruktywistyczno – społeczne przesuwają w centrum jego rozważań pytania o władzę, a przy tym i legitymizację. Oznacza to, że z perspektywy tego rozumienia można żądać sprawiedliwości wobec szans i metod. Planowanie w społeczeństwie demokratycznym ma zobowiązanie (w przestrzeniach publicznych) wobec obywatela tego społeczeństwa. Pod tym względem znacząca wartość dodatkowa rozumienia konstruktywistyczno-społecznego polega na rozwoju i towarzyszeniu procesowi integracji i moderacji wymagań ludności w planowaniu i realizacji projektów.

LITERATURA

- Békési S., 2007: Verklärt und verachtet. Wahrnehmungsgeschichte einer Landschaft: Der Neusiedler See. Frankfurt a. M.
- Berger P., Luckmann T., 1966: The Social Construction of Reality. New York.
- Blumer H., 1973: Der methodologische Standort des symbolischen Interaktionismus [w:] Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit, Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen. Reinbek bei Hamburg.
- Bourdieu P., 1991: Physischer, sozialer und angeeigneter physischer Raum [w:] Stadträume. Die Zukunft des Städtischen, Wentz M., Frankfurt a. M.: 25-34.
- Bruns D., 2013: Landschaft, ein internationaler Begriff? [w:] Landschaften: Theorie, Praxis und internationale Bezüge, Bruns D./Kühne O., Schwerin: 153-170.
- Burr V., 2005: Social Constructivism. London, New York.
- Certeau M. de, 1988: Kunst des Handelns. Berlin.
- Chilla T., 2007: Zur politischen Relevanz raumbezogener Diskurse. Das Beispiel der Naturschutzpolitik der Europäischen Union [w:] Erdkunde 61: 13-25.
- Cosgrove D., 1988: Social Formation and Symbolic Landscape. London, Sydney.
- Drexler D., 2013: Die Wahrnehmung der Landschaft – ein Blick auf das englische, französische und ungarische Landschaftsverständnis [w:] Landschaften: Theorie, Praxis und internationale Bezüge, Bruns D./Kühne O., Schwerin: 37-54.
- Funken C., Löw M., 2002: Ego-Shooters Container. Raumkonstruktionen im elektronischen Netz [w:] Raum –Wissen – Macht, Maresch R./Werber N., Frankfurt a. M.: 69-91.

- Gailing L., 2008: Kulturlandschaft – Begriff und Debatte [w:] Kulturlandschaft als Handlungsraum. Institutionen und Governance im Umgang mit dem regionalen Gemeinschaftsgut Kulturlandschaft, Fürst D./Gailing L./Pollermann K./Röhring A, Dortmund: 21-34.
- Gailing L., 2012: Sektorale Institutionensysteme und die Governance kulturlandschaftlicher Handlungsräume. Eine institutionen- und steuerungstheoretische Perspektive auf die Konstruktion von Kulturlandschaft [w:] Raumforschung und Raumordnung 70: 147-160.
- Greider T., Garkovich L., 1994: Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment [w:] Rural Sociology 59: 1-24.
- Haber W., 2001: Kulturlandschaft zwischen Bild und Wirklichkeit [w:] Die Zukunft der Kulturlandschaft zwischen Verlust, Bewahrung und Gestaltung. Forschungs- und Sitzungsberichte der ARL 215, Hannover: 6-29.
- Hacking I., 1999: The Social Construction of What? Cambridge.
- Hard G., 1987: Auf der Suche nach dem verlorenen Raum [w:] Landschaft und Raum. Aufsätze zur Theorie der Geographie, Hard G. (2002), Osnabrück: 211-234.
- Hauser S., 2001: Metamorphosen des Abfalls. Konzepte für alte Industrieareale. Frankfurt a.M.
- Hernik J., Dixon-Gough R., 2013: The concept and importance of landscape in Polish language and in Poland [w:] Landschaften: Theorie, Praxis und internationale Bezüge Bruns D./Kühne O., Schwerin: .
- Hoskins W., 2006 [1956]: The Making of the English Landscape. London.
- Hunziker M., 2010: Die Bedeutungen der Landschaft für den Menschen: objektive Eigenschaft der Landschaft oder individuelle Wahrnehmung des Menschen? [w:] Forum für Wissen: 33-41.
- Ipsen D., 2002: Raum als Landschaft [w:] Soziologie des Raumes – Soziologische Perspektiven, Ipsen D., Läßle D., Hagen: 86-111.
- Ipsen D., 2006: Ort und Landschaft. Wiesbaden.
- Kloock D., Spahr A., 2007: Medientheorien: Eine Einführung. München.
- Kneer G., 2009: Jenseits von Realismus und Antirealismus. Eine Verteidigung des Sozialkonstruktivismus gegenüber seinen postkonstruktivistischen Kritikern. [w:] Zeitschrift für Soziologie 38: 5-25.
- Knorr Cetina K., 2002: Die Fabrikation von Erkenntnis. Zur Anthropologie der Naturwissenschaft. Frankfurt a. M.
- Küchler J., Wang X., 2009: Vielfältig und vieldeutig. Natur und Landschaft im Chinesischen [w:] Vieldeutige Natur. Landschaft, Wildnis, Ökosystem als kulturgeschichtliche Phänomene, Kirchhoff T., Trepel L., Bielefeld: 201-220.
- Kühne O., 2006: Landschaft in der Postmoderne. Das Beispiel des Saarlandes. Wiesbaden.
- Kühne O., 2008: Distinktion – Macht – Landschaft. Zur sozialen Konstruktion von Landschaft. Wiesbaden.
- Kühne O., 2013: Landschaftstheorie und Landschaftspraxis. Eine Einführung aus sozialkonstruktivistischer Perspektive. Wiesbaden.

- Kühne O., Spellerberg A., 2010: Heimat und Heimatbewusstsein in Zeiten erhöhter Flexibilitätsanforderungen. Empirische Untersuchungen im Saarland. Wiesbaden.
- Laclau E., Mouffe C., 1985: Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics. London, New York.
- Latour, B. 1996: Der Berliner Schlüssel. Erkundungen eines Liebhabers der Wissenschaften. Berlin.
- Löw M., 2001: Raumsoziologie. Frankfurt a. M.
- Luhmann N., 1986: Ökologische Kommunikation. Opladen.
- Mrass W., 1981: Ökologische Entwicklungstendenzen im ländlichen Raum und ihre Auswirkungen auf die Flurbereinigung [w:] Berichte aus der Flurbereinigung 37: 29-40.
- Nowotny H., 1995: The Need for Socially Robust Knowledge [w:] TA-Datenbanknachrichten 8: 12-16.
- Olwig K., 2009: Introduction to Part One. Law, Polity and the Changing Meaning of Landscape [w:] Justice, Power and the Political Landscape, Olwig K./Mitchell D., London, New York: 5-10.
- Popper K., 1973: Objektive Erkenntnis. Ein evolutionärer Entwurf. Hamburg.
- Schütz A., 1971 [1962]: Gesammelte Aufsätze 1. Das Problem der sozialen Wirklichkeit. Den Haag.
- Schütz A., 1971: Gesammelte Aufsätze 3. Studien zur phänomenologischen Philosophie. Den Haag.
- Schütz A., Luckmann T., 2003[1975]: Strukturen der Lebenswelt. Konstanz.
- Weber F., 2015: Diskurs – Macht – Landschaft. Potenziale der Diskurs- und Hegemonietheorie von Ernesto Laclau und Chantal Mouffe für die Landschaftsforschung [w:] Landschaftswandel – Wandel von Machtstrukturen, Kost S., Schönwald A., Wiesbaden: 97-112.
- Wojtkiewicz W., Heiland S., 2012: Landschaftsverständnisse in der Landschaftsplanung. Eine semantische Analyse der Verwendung des Wortes „Landschaft“ in kommunalen Landschaftsplänen [w:] Raumforschung und Raumordnung 70:ßß 133-145.